

ГЕНЕЗИС ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ІДЕЙ ПРОВодУ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У 1940-1950 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

GENESIS OF STATEBUILDING IDEA UKRAINIAN NATIONALISTS' CONDUCTS IN 1940-1950 YEARS OF XXth CENTURY

Ухач В.З.,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри теорії та історії держави і права
Тернопільського національного економічного університету

У статті висвітлюється бачення керівництвом ОУН окремих питань стратегії розбудови державного механізму в Українській державі. Проаналізовано такі важливі елементи державного життя, як політичний режим, форма правління. Встановлено, що державотворчі ідеї, генеровані інтелектуальною елітою націоналістичного руху, пройшли еволюцію й відповідали ключовим завданням відповідного етапу національної революції.

Ключові слова: національно-визвольний рух, Українська держава, ОУН, політичний режим, форма правління.

В статье освещается видение руководством ОУН отдельных вопросов стратегии развития государственного механизма в Украинском государстве. Проанализировано такие важные элементы государственной жизни, как политический режим, форма правления. Установлено, что идеи государственного строительства, генерированные интеллектуальной элитой националистического движения, прошли эволюцию и соответствовали ключевым заданиям того или иного этапа национальной революции.

Ключевые слова: национально-освободительное движение, Украинское государство, ОУН, политический режим, форма правления.

The article highlights the vision of OUN's leadership some questions of strategy development state mechanism in the Ukrainian state. Main elements of state life as political regime, the form of ruling has been analyzed. Established, that ideas of state building, which was generated of intellectual elite of national movement was been characterized of evolution and development according to main aims of sum periods of national revolution.

Key words: national-liberating movement, OUN, political regime, form of government.

Постановка проблеми. Незалежна Україна з перемінним успіхом докладає зусиль щодо справедливої оцінки минулого національно-визвольного руху. Суспільно-політичне значення цих заходів зумовлене необхідністю усунення конфронтаційних моментів у масовій свідомості як однієї з передумов формування консолідованої української політичної нації.

Важливим кроком на цьому шляху став Указ Президента України від 14 жовтня 2006 р. № 879 «Про всебічне вивчення та об'єктивне висвітлення діяльності українського визвольного руху та сприяння процесу національного примирення», де, зокрема, одним із завдань передбачено «здійснення ґрунтовних наукових досліджень... видання історичної та науково-популярної літератури з цих питань» в інтересах подальшої розробки законопроекту про український національно-визвольний рух 20-50-х рр. ХХ століття [13, с. 2].

Отже, об'єктивне, неупереджене вивчення проблем українського національно-визвольного руху, його законодавче закріплення сприятимуть правовому закріпленню важливого (хоча й не єдиного) історичного компонента сучасного державного суверенітету України, дасть змогу чіткіше окреслити роль і місце українства у світовому історичному процесі. На думку проф. О. Рєнта, «тривалий період бездержавності спричинив атрофію здатності до самоорганізації, творення власних соціальних інститутів, політичних організацій, волі до самоствердження у формі національно-визвольного руху, відсутність лідерів загальнонаціонального масштабу» [1, с. 7]. Тому одним із ключових завдань сучасних науковців є очищення вітчизняної історії української державності від ідеологічних нашарувань, що спотворювали її сутність протягом десятиліть.

В умовах сьогодення важливим і необхідним є вивчення історичного досвіду будівництва Української держави, зокрема, відображеного у програмових положеннях і практичній діяльності Організації українських націоналістів, що ставила перед собою мету – побудову Української Самостійної Соборної Держави (далі – УССД), мала чітке її бачення та здійснювала реальні кроки до її досягнення.

Стан дослідження. Переконані, що системне дослідження державно-правових ідей в українському націоналістичному русі ще попереду, хоча окремі аспекти окресленої проблеми висвітлювалися у працях В. Трофимовича, В. Мороза, А. Рибачака, І. Патриляка, Д. Веденєєва, Г. Биструхіна, О. Лисенка, Г. Стародубець.

Мета статті. Пропонована стаття покликана висвітлити бачення праворадикальним (націоналістичним) рухом окремих питань стратегії розбудови державного механізму в Українській державі, зокрема виокремити ідеї, що стосувалися таких важливих аспектів державного життя, як *політичний режим, форма правління* в УССД.

Виклад основних положень. На першому Конгресі українських націоналістів у 1929 р. виголошена С. Нижанківським доповідь про основи державного будівництва заклала в програму ОУН засадничі погляди на створення, закріплення й розвиток держави [2]. У питанні політичного ладу ОУН виділяла три етапи державного будівництва, від яких залежала й форма державного будівництва: перший етап (визвольна боротьба) – національна диктатура; другий етап (внутрішнього порядкування) – голова держави матиме завдання підготувати створення найвищих законодавчих органів на «засаді представництва всіх організованих суспільних верств з углядженням відмінностей окремих земель, що ввійдуть до складу Української Держави»; третій етап (етап упорядкованої держави) – на чолі держави стане покликаний парламентом голова держави, який призначатиме уряд, підзвітний йому та представницькому органу [3, с. 29]. Українські націоналісти визнавали конечність національної диктатури лише в час першого етапу [4, с. 256].

У 1940 році ОУН(б) створює комісію державного планування на чолі з В. Горбовим, яка займалася розробкою документів, які докладно регламентували б організацію всіх механізмів влади та самоврядування, визначали принципи й напрями соціально-економічної політики. У цей самий час аналогічну роботу вела й мельниківська Комісія державного планування, яка

готувала проекти «перебудови всього економічно-господарського, культурного та адміністративного життя України у випадку утворення самостійної держави» [5, с. 256]. Результати роботи бандерівської Комісії відображені в Інструкції «Боротьба і діяльність ОУН під час війни» (1941). Її історична цінність полягала в тому, що це перший детальний документ, який розкриває основні плани керівництва ОУН(б), спрямовані на утвердження національної державності [6, с. 90]. Серед основних постулатів документа вирізнялися такі тези: по-перше, формування органів державної влади мало відбуватися паралельно зі збройною боротьбою за звільнення України від більшовицької окупації; по-друге, ОУН мала проголосити відновлення Української держави й установити владу на місцях; по-третє, уся повнота влади на місцях зосереджувалася в руках керівника місцевої одиниці; місцеве самоврядування виключалося; по-четверте, регламентувався розподіл повноважень між адміністративно-територіальними одиницями, при цьому розвиток держави мав проходити виключно в руслі програми ОУН [7, с. 300]. Як зазначає В. Трохимович, зміст документа підтверджував початкове прагнення організації утримувати монополітичні позиції в державі й цілком залишався в колі довоєнних уявлень про тотальний націоналізм у всіх сферах життя. Тоталітарна радянська машина, наслідки трьохсотлітнього панування Московщини на українських землях, на думку бандерівців, не залишали вибору [7, с. 301–302].

У революційний і пореволюційний час державним режимом, на думку очільників ОУН, має бути диктатура. У проєкті одного з чільних ідеологів ОУН Д. Мирона є не лише риси авторитарного політичного режиму, але також ознаки республіканської президентської форми правління з поділом влади на три гілки й місцевим самоврядуванням. Пропонувалася, по суті, «обмежено-республіканська» президентська форма правління в поєднанні з «націократичним» політичним режимом. Тобто, державний механізм ОУН(б) на початок 1941 року мав усі ознаки авторитарного на рівні структури та функцій [7, с. 302]. Київський дослідник І. Патриляк зазначає, що у 30–40-х роках ХХ століття диктатура й етнічна нетерпимість була явищем цілком буденним, тоді «білими воронами» на політичній карті світу виглядали не диктаторські й расистські, а демократичні режими [6, с. 91].

Воєнні реалії, зустріч із братами Великої України і, як результат, рішення ІІІ Надзвичайного Великого Збору ОУН (далі – ІІІ НВЗ ОУН) були тими факторами, що стимулювали український націоналізм «крайового зразка» набирати рис демократичності, яка ставала лейтмотивом повоєнного світу. Принциповим нововведенням у новій програмі бандерівців (ІІІ НВЗ ОУН) була теза, що «ідеалом нової суспільності є вільна людина», а майбутній політичний режим названо вже не «націократією», а спочатку «новим ладом», пізніше в «Уточненнях і доповненнях до програмових постанов...» (1950) – демократичним ладом» [8, с. 99–112]. Цікаво, що перехід на позиції політичного плюралізму й гуманізму відбувся тоді, коли ОУН в Україні вела боротьбу за виживання в людинонезалежних умовах; і навпаки, демократичне середовище Західної Європи не надто впливало на ультраправі погляди середовища Закордонних частин ОУН (далі – ЗЧ ОУН). У цьому контексті важко не погодитися з думкою Г. Дичковської: «Легко бути гуманістом, сидячи в комфортабельній каві. Залишатися гуманістом в умовах тотального двостороннього геноциду значно важче» [9, с. 981].

Після закінчення Другої світової війни інтелектуальний провід українського національно-визвольного руху закономірно більше концентрувався на організації боротьби з радянським режимом, ніж на розробці проблем розвитку державного механізму, що ускладнює дослідникам

аналіз державотворчих ідей, проте не є суттєвою перешкодою до визначення засадничих принципів державного будівництва. Так, у «Роз'ясненні Проводу ОУН на Українських Землях» (1950 р.) стверджувалося, що «безкласове суспільство» (основа майбутнього політичного режиму) – це суспільство «без визискувачів і визискуваних, суспільство вільних не експлуатованих селян, робітників і трудової інтелігенції» [10, с. 10–12].

Проблему майбутнього політичного режиму активно обговорювали публіцисти організації на рідних землях і ЗЧ ОУН. Так, один із очільників ОУН О. Дяків писав, що демократію потрібно взяти за основу політичного режиму, але слід добре продумати її конкретну форму, бо вона може мати й негативні тенденції через різноманітні вади державної системи та низьку політичну культуру громадян. Автор доходить висновку, що ОУН завжди стояла за добро громадян, а це – одна з головних рис демократії [7, с. 308].

Стосовно форми правління в майбутній Українській державі, то, на думку авторитетного дослідника В. Трохимовича, знайти в офіційних документах українських націоналістів відповідь на це запитання досить складно. Тому лише в працях поодиноких публіцистів знаходимо розкриття певних аспектів порушеної наукової проблеми. Так, проаналізувавши статтю одного з чільних ідеологів ОУН Петра Полтави «За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі» (1949 р.), можна дійти таких узагальнень:

– по-перше, пропонувалася концепція *парламентської демократичної республіки*. Петро Полтава вважав, що закони лише тоді виконують без відхилень, коли цей процес контролює законодавець, звідси виконавча влада повинна підпорядковуватися законодавчій;

– по-друге, депутатів парламенту слід обирати з представників політичних партій на загальних прямих рівних виборах (за пропорційною системою). П. Полтава обстоював думку, що до виборів слід було допускати лише ті партії, чії програми не містять антидержавних положень та які зібрали не менше ніж два мільйони підписів громадян [12, арк. 274–285]. Після виборів партії-переможці зобов'язувалися утворити парламентську більшість, яка розробить «Декларацію єдиної національної політики» та зобов'язеться її виконувати [7, с. 310]. На думку П. Полтави, це матиме такі наслідки: 1) існуватимуть чіткі напрями розвитку держави, які позбавлять труднощів у законодавчій роботі; 2) глава держави одержить право розпускати парламент у разі, якщо більшість не сформується та не буде оприлюднено «Декларацію», і самостійно формувати виконавчу владу до повторних виборів; 3) реалізовувати політику парламенту мав би уряд, сформований із представників партій, що перемогли, або однієї партії, що отримала більшість голосів, причому парламент не мав би права висловити вотум недовіри уряду [7, с. 311]. Водночас залишилися відкритими питання одно– чи двопалатності парламенту, повноважень Президента (глави держави), глави уряду.

Вищевикладене дає підстави для загальних **висновків**:

1) державотворчі ідеї генеровані інтелектуальною елітою націоналістичного руху пройшли суттєву еволюцію, що зумовлювалося як змінами європейської геополітики, так і внутрішніми умовами боротьби. Вирізняється глибина й теоретичний рівень розробок, своєрідність, оригінальність ідей оунівців, не сліпе рецептування чужих ідей, а творчий підхід із урахуванням реалій національно-визвольного руху;

2) у теоретико-програмовій спадщині націоналістичного руху проблемі політичного режиму приділялася основна увага;

3) на 1939 р. панівною була доктрина «націократичної» держави з авторитарним політичним режимом, ви-

нятковую роллю ОУН у суспільстві, запереченням загальних виборів і суспільної рівності людей [11, с. 210];

4) у повосенний період панівною була концепція «поміркованого» демократичного політичного режиму, який базувався на принципах багатопартійності, загальних прямих виборів, дотримання всіх прав і свобод громадян з боку держави.

5) стосовно форми правління ОУН(б) (програма II Великого Збору ОУН 1941 р.), проглядаються риси авторитарного політичного режиму й водночас ознаки республіканської президентської форми з поділом влади на три гілки та місцевим самоврядуванням;

6) майбутня форма правління, запропонована ОУН(м) і закріплена в її програмі, за своїм змістом, з певними за-

стереженнями наближалася до конституційної монархії [11, с. 211];

7) повосенні суспільно-політичні позиції обох середовищ ОУН зазнали змін стосовно форми правління. Запропонований устрій містив усі ознаки республіканського, проте зміни все ще залишалися половинчастими, залишаючи за державою механізми контролю за життям громадян. Найбільш адекватною, на думку дослідника А. Рибак, діячі ОУН бачили авторитарну демократію: з одного боку – з участю народу у формуванні влади, з іншого – із сильною владою. Отже, проблемі політичного режиму діячі ОУН приділяли першочергову увагу, тоді як питання конкретної форми правління не було принциповим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДжЕРЕЛ:

1. Реєнт О.П. Україна в імперську добу (XIX – початок XX) / О.П. Реєнт ; Інститут історії НАН України. – К., 2003. – С. 7.
2. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. : збірка документів. Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 48–57.
3. Мороз В. Місцеве самоврядування в діяльності ОУН / В. Мороз // Самоврядування та самоорганізація територіальних громад : матеріали наук.-практ. конф. 24–25 червня 1999 р. – Львів, 1999. – С. 29.
4. Штикало Д. Новітні даноїди / Д. Штикало // Студентський шлях. – 1932. – Ч. 11–12. – С. 256.
5. Кентій А. Збройний чин українських націоналістів / А. Кентій. – К. : Знання, 2003. – С. 256.
6. Патриляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941 року) / І. Патриляк // Київська старовина. – 2003. – № 2. – С. 90, 91.
7. Трохимович В. Державотворчі ідеї Проводу ОУН в Україні (1940–1950) / В. Трохимович // Український визвольний рух / Центр досліджень визвольного руху, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України // Збірник 10: До 100-річчя від дня народження Романа Шухевича. – Львів, 2007. – С. 301–302, 308, 310, 311.
8. Уточнення і доповнення до програмових постанов Третього Надзвичайного Великого Збору ОУН (1950) // ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. : збірка документів. Видання ЗЧ ОУН, 1955. – С. 99–112.
9. Дичковська Г. Світоглядні концепції Петра Полтави / Г. Дичковська // Визвольний шлях. – 1995. – № 8. – С. 981.
10. Роз'яснення Проводу Організації українських націоналістів на Українських Землях в деяких ідеологічних, програмових і політичних питаннях (1950) // Сурма. – 1950. – Ч. 25. – С. 10–12.
11. Рибак А.І. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й – 1950-ті роки) : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.01 / А.І. Рибак ; Національний ун-т «Острозька академія». – Острог, 2007. – С. 210, 211.
12. П.П. За тип організованої демократії в майбутній незалежній українській державі // Галузевий державний архів Служби Безпеки України (далі – ГДА СБ України). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 11. – Арк. 274–285.
13. Шлях перемоги. – 2006. – 18 жовтня. – С. 2.

УДК 340.114.5

СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

THE CONTENTS AND FEATURES OF LEGAL EDUCATION IN LAW-ENFORCEMENT BODIES

Чернова Э.Р.,

кандидат юридических наук

доцент кафедры теории и истории государства и права

Стерлитамакского филиала Башкирского государственного университета

В статье рассматриваются проблемы, касающиеся системы общественного правового воспитания, правовых взглядов, установок, ценностных ориентаций сотрудников ОВД. Анализируются условия и факторы, влияющие на формирование правовой культуры и правосознание сотрудников внутренних дел. Отмечено, что успех в правовом воспитании достигается применением всех средств, форм и методов в их логической взаимосвязи.

Ключевые слова: правовое воспитание, профессиональное правосознание, правовая культура, формирование личности сотрудника органов внутренних дел, правовые взгляды, установки.

У статті розглядаються проблеми, що стосуються системи громадського правового виховання, правових поглядів, установок, ціннісних орієнтацій співробітників ОВС. Аналізуються умови й чинники, що впливають на формування правової культури та правосвідомість співробітників внутрішніх справ. Відзначено, що успіх у правовому вихованні досягається застосуванням усіх засобів, форм і методів у їх логічного взаємозв'язку.

Ключові слова: правове виховання, професійна правосвідомість, правова культура, формування особистості працівника органів внутрішніх справ, правові погляди, установки.

The article considers the problems related to the system of social legal education, legal views, arrangements, axiological orientations of employees of the Department of Internal Affairs. The conditions and factors influencing formation of legal culture and sense of justice of employees of internal affairs are analyzed. Noted that success in the legal education is achieved by using all means, forms and methods in their logical relationship.

Key words: legal education, professional conscience, legal culture, formation of personality of employee of agencies of internal affairs, legal views, arrangements.